

POSUZOVÁNÍ KVALITY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ Z ASPEKTU GEOGRAFIE

Miroslav HAVRLANT

Abstract

Anthropogenic influences lead to changes of natural and artificial components with subsequent components which effect potential of landscape and upshot the encumbrance of environment. Negative influences on environment lead to impossibility of usage of destroyed landscape. The valuation of damaged landscape (environment) starts with functional analysis of relationship of basic functions between man and landscape.

The complexity of the geographical approach resides on the value systems and value orientation of assessor and choice of research methods. This type of approach is connected with different aspects, norms, criterias, indications etc. This process depends on the waited results and also on proposals of arrangement.

Key words: impact, valuation, methods, aspects, functional analysis

Translated by Ivo Buzek

Kvalita životního prostředí z aspektu geografie je jednou ze základních kategorií předmětu geografie, v rámci něhož zkoumáme krajiny i v jejich strukturách a vyhovujících vlastnostech základních složek ve vztahu k běžným každodenním potřebám společnosti. Tím daný vztah – společnost a prostředí, v němž *krajina* jako složka přírodně-technických teritoriálních struktur (PTTS) je pro člověka *životním prostředím*, se stává vztahem funkčním.

Kvalitu složek PTTS tak posuzujeme z hlediska jejich proporcí, vnitřních vztahů a priorit, nezávadnosti či poškození výrobními (případně i nevýrobními) aktivitami společnosti, čímž vnikají zátěže – jevy nebo stavy s dlouhodobým poškozováním prostředí, s narušováním základních funkcí krajiny. Změny se projevují především v přírodních složkách krajiny a představují tak *ekologické zátěže*. K jejich hodnocení je možno přistupovat ve dvou rovinách: obecné, regionální (různé PTTS – krajiny funkčně rozdílné s možnostmi různých priorit).

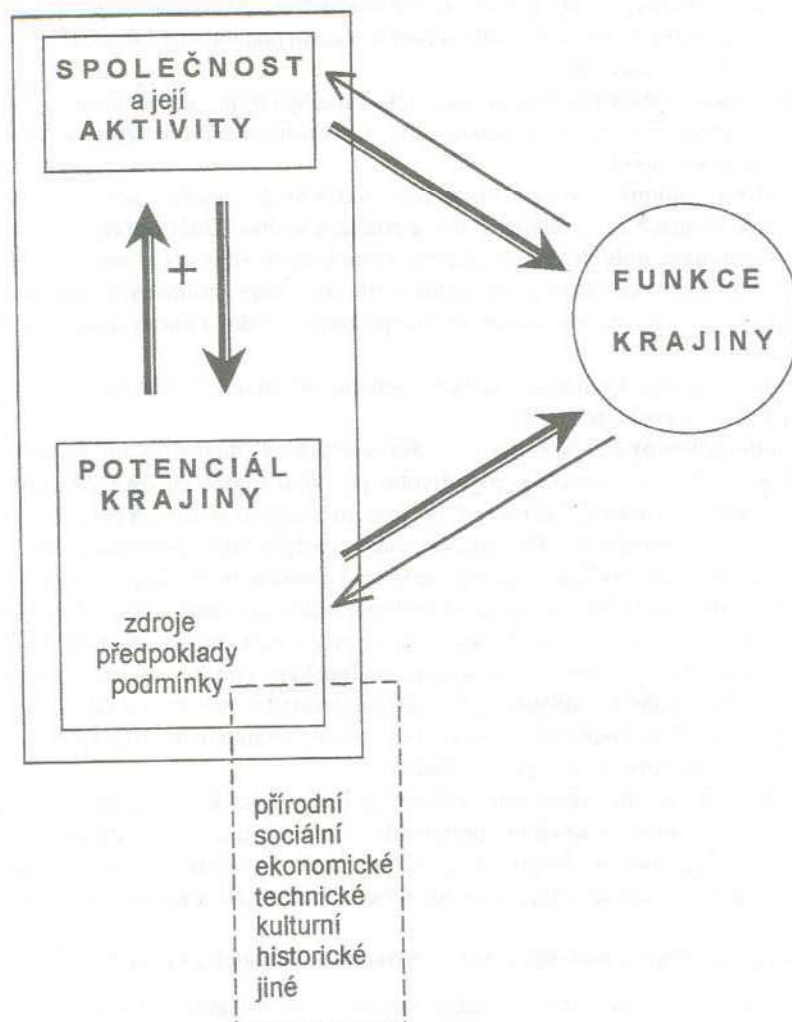
Hodnocení ekologických zátěží – problémy a přístupy

Hodnocení v obecném přístupu představuje poznání věcí, vlastností, jevů, výtvorů i ideí, třeba i dosud nerealizovaných. Slouží k uskutečnění sociálního pokroku a rozvoje lidské osobnosti. Materiální i nemateriální objekty svými vlastnostmi a možnostmi k rozvoji společnosti se pro ni stávají určitou hodnotou.

Hodnota je tedy sociální kategorií k označení uvedených objektů, která je však historickým fenoménem, je tak i kategorií relativní, mění se se stupněm poznání, s proměnlivostí využitelnosti v čase, se změnami sociálního či hospodářského řádu apod. Hodnotu lze tak

Prof. RNDr. Miroslav HAVRLANT, CSc.

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta Ostravské univerzity,
Hladnovská 9, 710 00 Ostrava, Česká republika

Obr. 1. KRAJINA JAKO GEOSYSTÉM

Fig. 1. LANDSCAPE AS A GEOSYSTEM

chápat i jako výběrový vztah člověka k materiálním a duchovním statkům, neboť každá společnost či sociální skupina si vytváří vlastní hierarchii hodnot, které se váží k člověku, jeho dějinám, kultuře, morálce atp.

Hodnotová orientace představuje specifické zaměření těchto skupin na určitý typ hodnot, což je často podmíněno i určitou sounáležitostí – např. profesionální, vzdělanostní, stanovištní, zájmovou, věkovou apod.

Hodnotové systémy odvozené od těchto specifických zaměření jsou označovány „sui generis“ ve strukturách materiálních či nemateriálních hodnot. Dílčí sestavy v těchto strukturách tvoří **hodnotové pole** člověka či skupiny. I tyto hodnotové systémy podléhají neustálému vývoji podmíněnému jak nabýváním zkušeností, tak i např. politickými změnami, novou ekonomickou orientací, ale i administrativou (proměny střední a jihovýchodní Evropy v posledních letech).

Hodnocení ekologických zátěží se bezprostředně promítá do kategorie hodnot, hodnotových orientací, systémů a přístupů.

Hodnotící přístupy k ekologickým zátěžím vycházejí z cílů hodnocení. Krajiny – přírodně-technické teritoriální struktury jako životní prostředí (nejen člověka) se aktivně mění. Původcem změn je lidská společnost. K pozitivním změnám životního prostředí jsou nutné změny v chování společnosti. Pro takové změny společnosti je potřebné šíření poznatků, vedoucích ke změnám myšlení, vědomí i jednání a chování osob, skupin, národů, výrobců, rekreantů, prostě všech. Pro získání seriózních poznatků jsou nutné odpovídající hodnotové systémy a přístupy. Člověk – jeho hodnotová orientace a odborná připravenost pro kvalifikovanou hodnocení a rozhodnutí jsou absolutní podmínkou, *člověk* však vstupuje do vztahů s prostředím jako **objekt** i **subjekt**, jako škůdce životního prostředí i jako jeho uživatel. V našem případě i jako hodnotitel a řešitel. Tyto faktory mohou ovlivňovat (pozitivně i negativně) hodnotící přístupy k ekologickým zátěžím.

U posuzování, auditů, oponentních řízení aj. ve vztahu k životnímu prostředí nutno vycházet ze skutečnosti, že **krajinný potenciál** má určité *hodnoty*, že ekologické zátěže tyto hodnoty mění, degradují, že „hodnota je to o co se má člověk snažit, co stojí zato, aby se stalo předmětem chuti“. Funkce krajiny jsou zde určujícím faktorem v hodnotících přístupech.

Hodnotící postupy a metody, aspekty, kritéria a ukazatelé, výstupy

(Vycházíme z existence údajů a jejich dostupnosti, takže k hodnocení ekologických zátěží přistupujeme se znalostí určitého jevu v krajině.)

Hospodářské a jiné aktivity společnosti v krajině se projevují určitými **VLIVY** (mají své příčiny), jejich působením a následnými **ÚČINKY**. Jimi vyvolané **ZMĚNY** (kvalitativní, kvantitativní, příp. obojí) mají v krajině prokazatelné **DŮSLEDKY** – degradace, devastace, **znehodnocení některých krajinných složek** (složky přírodní, sídla, sítě, technosféra, sociální a kulturní sféra aj.) – zdrojů, potenciálu, dochází i ke změnám ve funkcích krajiny. Důsledky se tak projevují jako určité **ZÁTĚŽE**.

Sledování těchto vazeb s příslušnými jevy od činnosti člověka až po zátěže vyžaduje **analýzu** těchto účinků a důsledků s degradačními (devastačními) **dopady** na různé teritoriální struktury – krajiny a jejich potenciál s určitou strukturou funkcí. V této první etapě **systémový**

přístup je vzhledem k očekávanému výstupu naplňován **faktorovou a funkční analýzou**, při čemž v pracovním postupu se často uplatňuje i **matematicko-statistická, či kartografická analýza, analýza komparativní** nebo i **expertní odhad**.

Druhá etapa představuje **hodnocení** získaných poznatků z etapy první. Věrohodnost a zodpovědnost hodnocení je podmíněna:

- **hodnotovou orientací** posuzovatele, která může být více či méně ovlivněna např. různě sociálně-ekonomickými systémy, společenským či politickým zřízením i zájmovými trendy, zákony, normami, společenskou potřebou či bariérami apod.;
- **vhodným výběrem analytických metod;**
- **normami;**
- **kritérii** (nejdou vždy dána předpisy zvláště pak kritéria stability systémů, nejsou vždy použitelné poznatky odjinud vzhledem ke specifickým podmínkám či potřebám – např. nejvyšší přípustné koncentrace škodlivin v ovzduší, obsah látek ve vodách, zvláštnosti lázeňského prostředí apod.) – vzhledem k funkcím krajiny sledujeme především naplňování či narušování těchto funkcí a změn ve sledovaných složkách, i charakteru změn – změny vratné – nevratné;
- **ukazateli**, (nejdou vždy dány předpisy ...), s kterými srovnáváme množství a strukturu dopadů a účinků s negativními vlivy i jejich teritoriální rozsah a časové působení;
- znalostí o **únosnosti** daného jevu a důsledků v krajině, která je podmíněna mírou zatížení bez poškozování životního prostředí, potenciálu a funkcí krajiny, i o efektivnosti přírodního systému ve vztahu k funkcím;
- znalostí o **zatížení** krajiny, míry vlivů s možným narušením stability systému v prostorovém rozsahu i časovém působení.

Přírodně-technické teritoriální struktury jsou složitými krajinnými systémy. Proto také hodnocení negativních jevů, dopadů, zátěží je spojeno se skutečností, že se tyto promítají a projevují ve složkách přírody, ale také ve společnosti, ekonomice, v oblasti sociální aj. V tomto smyslu tedy uplatňujeme i určité **aspekty**, např. aspekty:

- **ekologické** – dopady se projevují ve změnách přírodního stavu bioty a přírodních objektů, v celém habitu a systému přírody, přírodních složek, stabilitě systému, možnosti využívání člověkem, v narušení vazeb a vztahů mezi prvky a složkami aj;
- **sociální** – důsledky se projevují ve spokojenosti občanů, jejich vědomí a chování, v sociálních změnách i životním stylu, ve změnách demografických – migrace, dojížděka za prací, vznik sociálních a věkových monostruktur a pod.;
- **zdravotní (medicínské) a psychické** – nemocnost, úrazovost, úmrtnost, narušení psychiky, estetických vjemů, lhostejnost apod.;
- **ekonomické** – hodnocení nákladů za škody, ztráty, náklady na opatření, prevenci, vyvolané náklady na zvýšené potřeby zdravotnictví, prostředky na ochranu životního prostředí, ztráty na genofondu, náklady na kompenzace, vynucená výstavba nových sídel, inženýrských sítí, komunikací apod.

Třetí etapou v hodnocení ekologických zátěží je **výstup**. Má praktický význam, neboť je nejen vlastní *charakteristikou a hodnocením zátěží*, ale i *návrhem na opatření* (řešení) problému (náprava, likvidace, využitelnost, změna aktivit atp.). Každý takový výstup je

podmíněn syntézou dílčích výstupů, případně i syntézou kartografických o u. Prostorová představa umožňuje totiž i chápání vazeb jednotlivých vlivů, změn a účinků, význam členitosti prostoru, reliéfových zvláštností a prostorových dimenzí i na potřebná řešení.

Na hodnocení ekologických zátěží a uvedených vstupech je závislá možnost **regionalizace**, vymezení teritorií – regionů s rozdílným zatížením degradačními vlivy a charakteristikou zátěží. Zpravidla takové členění určitého území je doplněno kartografickým vyjádřením. Dílčí tematické mapy (např. antropogenní reliéf, znečištění ovzduší aj.) umožňují výslednou **kartografickou syntézu** s vymezením ekologických regionů. Takové mapy představují jeden ze *základních informačních zdrojů* pro tvorbu generelů územního rozvoje, územních a stavebních rozhodnutí a pod.

Kategorie únosnosti a zatížení, resp. charakteristiku negativních dopadů – zátěží, je nutné diferencovat na základě úrovně prostorové i časové, např.:

	negativní vliv
aspekt teritoriální	bodový – ohniskový
	liniový – síťový
	plošný
prostorový	lokální – místní
	oblastní
	regionální
	globální
časový	dlouhodobý – krátkodobý
	celoroční – sezónní
	nepřetržitý – impulzní
nebo	okamžitý – krátkodobý
	periodický – dlouhodobý
	nepřetržitý – trvalý

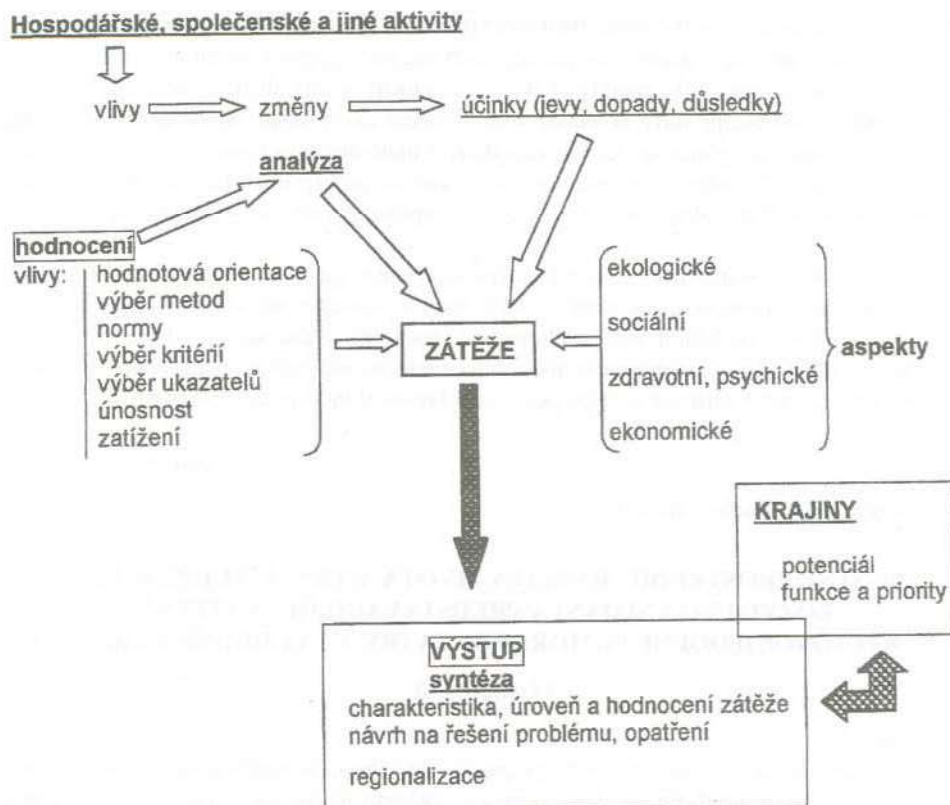
pozn.)

možná vlastní volba struktury podle místních podmínek a potřeb (s respektováním případného použití komparativní metody)

V krajině jakožto objektu našeho zájmu a hodnocení zátěží je jeho jednoznačným cílem poznání změn v potenciálu ať už ve složkách přírodních či společenských, tak i v proměnách funkcí krajiny, významu a dalších možností v rozvoji příslušné teritoriální struktury jako celku.

Literatura:

- HAVRLANT, M. (1988): Ekologické zátěže a jejich hodnocení. Přírodovědecká fakulta Ostravské univerzity, 60s.
 VORÁČEK, V. a kol. (1933): Hodnocení vlivů na životní prostředí, rukověť EIA, Praha, 368s.

Obr. 2. STRUKTURY VAZEB A PRACOVNÍ POSTUPY V HODNOCENÍ EKOLOGICKÝCH ZÁTĚŽÍ

Fig. 2. STRUCTURE OF RELATIONS AND COURSE OF VALUATION OF ECOLOGICAL IMPACTS

THE VALUATION OF THE QUALITY OF THE ENVIRONMENT FROM THE GEOGRAPHICAL ASPECT

Miroslav HAVRLANT

Summary

Quality of environment from the geographical point of view is the fundamental category of geography. Landscape with its structure and its satisfied quality of the basic components must be convenient for the human society. These contacts between society and environment (landscape has complicated territorial structure from natural and technical points of view – NTTS) represent functional relation. The quality of components of NTTS is studied from the

point of view of their proportions and their inner relations, unexceptionable character, priorities etc. The actual landscape is anthropogenized with negative impacts on the environment and therefore the valuation of the quality of the environment is very difficult because the basic components of landscape have potential with different using stage. Some components are exhaustable, others irreplanable etc. The valuation of their quality is based on the fundamental category „value“. The objectivity may in some cases be problematic, because the valuation often depends on the „value orientation“, „value approach“ and use systems of a particular worker.

The valuation of some environmental factors in certain stage of their damage depends, apart from value criterias, on choice of methods, indicators etc. Other aspects must be respected too, e.g. ecological, social, health and psychological, economical and so on. Above mentioned approach of valuation of environment does not come to an end only with analysis, but it must be closed by output connected with proposal of solution of investigated problem.

Translated by Ivo Buzek

Recenzent: RNDr. Vladimír Ira, CSc.

**ŽIVOTNÉ PROSTREDIE, KVALITA ŽIVOTA A TRVALO UDRŽATELNÝ
ROZVOJ VO VNÍMANÍ A PREDSTAVÁCH OBYVATEĽOV
(V REGIÓNOCH DOLNÉ POMORAVIE, TATRY A VÝCHODNÉ KARPATY)**

Vladimír IRA

Abstract

Reflections about the environment, life quality and the sustainable development in three territories with important natural-landscape and cultural landscape values (Lower Morava river region, Tatras region, and Eastern Carpathians region) led the author to analyse and to compare recent situation on the basis of subjective estimates by its population. The research (questionnaire) was focused on perception of environmental problems, perception of community's milieu, estimation of the social infrastructure accessibility and quality, willingness of inhabitants to contribute to the sustainable development, and on the evaluation of the opinion about the programme of economically, socially and environmentally balanced (i.e. sustainable) development of the community.

Key words: environment, life quality, sustainable development, environmental perception, images

Úvod

Behaviorálne prístupy boli v humánnej geografii postupne akceptované v priebehu 60-tych a 70-tych rokov. Podľa R. G. Golledge et al. (1972) sa prejavili v rámci štúdia vzťahov človek – prostredie v piatich hlavných oblastiach: pri štúdiu správania sa v rámci rozhodovacieho a výberového procesu, v analýze informačných tokov (najmä vo vzťahu k inovácii a difúzii),

RNDr. Vladimír Ira, CSc.

Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava